

Taha Parla:

“Hayat dediğın şey, geçerken uğramışlık.

Soru şu: Uğramışken ne yaptın?”

22 Kasım 2005 Salı günü, “Boğaziçililerin Seçtikleri” başlığı altında Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Taha Parla ile Yamaç Okur’un moderatörlüğünde bir söyleşi gerçekleştirildi. 1938 yılı Portekiz’inin siyasi durumunu çok iyi anlatan bir film olan According to Pereira¹ (Yön: Roberto Faenza, 1996) üzerine konuşan Taha Parla’yı, meslektaşları ve öğrencilerinin de bulunduğu kalabalık bir topluluk dinledi.

Yamaç Okur: Neden aklınıza gelen ilk film According to Pereira (Sostiene Pereira) oldu?

Taha Parla: Mithat Alam Film Merkezi’ne teşekkür borçluyum. Muazzam bir hazineyi ayağımıza getiriyorlar. Bana böylesi bir projede yer almam için teklif geldiğinde hemen kabul ettim ve aklıma ilk bu film geldi. Bu filmi üç dört yıl önce festivalde gördüm. Ondan sonra da sinemalara pek gelmedi. Birden onu hatırladım. Özel bir nedeni yok. Sadece filmde bir şeyler gördüm.

Marcello Mastroianni’ye özel bir merakınız var sanırım.

Evet. Hayran olduğum bir sanatçı. Kendi kategorisini yaratmış sanatçılardan biri. Bir tanesi Şarlo’ysa, kategorisinde kendisi gibi bir ikinci kişi yoksa bir diğer isim de

---

¹ Antonio Tabuchi’nin Sostiene Pereira adlı kitabından uyarlanmıştır.

Marcello Mastroianni'dir. En önemli tarafı, içerik itibarıyla kötü filmlerde oynamıyor olması. Bizde bunun karşılığı, bildiğim kadarıyla Genco Erkal. Her zaman düzgün işler yapmıştır, reklam filmine çıkmamıştır. Hollywood'da da çok iyi oyuncular var: Başta Marlon Brando, kauçuk surat Robert De Niro olmak üzere... Fakat bunların hepsi bir şekilde Hollywood'un pisliğine bulaşmıştır. Marcello Mastroianni'ye hayranlığım, bu tür işlerin içinde hiç olmamasındandır. Mutlaka Hollywood'dan çok cazip teklifler almıştır ama hiçbirine icabet etmemiştir. Her zaman düzgün işler yapmıştır. Ortalama insanı çok iyi oynayan bir aktör olduğunu düşünüyorum. Filmlerini düşünün. En iddialı filmlerinde bile –ki bu en iddialı filmi değil, sondan iki ya da üç öncesi²– ne kadar alçakgönüllü bir oyunculuk sergilemiştir. Film iyi, konu nazik: faşizm. Aktör Mastroianni, rejisörü ise pek tanımıyorum.

Yamaç Okur: Yönetmenin filmografisine baktığımızda ses getiren çok önemli filmleri olmadığını görüyoruz. Ancak bu film faşizm üzerine yapılmış iyi bir örnek. Festivallerde gösterilmiş, önemli bir ödülü yok.

Taha Parla: İyi bir faşizm filmi. Dramatik, heroik, trajik bir film değil. Günlük hayatın içine sinmiş sıkı bir faşizm eleştirisi. 'Devlet nedir, polis devleti nedir, derin devlet nedir?' sorularına yoğunlaşmış. Bununla iç içe geçmiş olarak, küçük burjuvanın kaypak biri olmayabileceğini –kaypak bir sosyal tip olarak bilinir- didaktikliğe, hele pedantikliğe hiç kaçmadan anlatan bir film. Alçakgönüllü, mütevazı bir adam. "Liberalim" diyor. Patronu da liberal ama faşizme kayıyor. İyi adam, burjuva, faşizm aleyhtarı sayılabilecek bir yere gidiyor, insanlığı ortaya çıkıyor. Ben üç dört yıl öncesini hatırlamıyorum; bu Ruhlar Konfederasyonu'nda epey komik şeyler varmış. Bu iç çatışma halinde, kavşaktayken doğru yere sapıyor. Yeni ego edinmek öyle bir metafor anlaşılabilir.

² Bu film Mastroianni'nin sondan üçüncü filmidir.

Benim bu filmden anladığım şu ki uygulanabilir, temsil edilebilir hali çok yüksek: İnsanlar kavşaklarda biraz daha cesur, biraz daha müşfik, biraz daha insan, biraz daha saygılı olurlarsa çok şey değişebilir. Pereira olmak çok da zor bir şey değil. Kolayca yeni bir ego edindi Pereira, korkmadı. Çok cesur bir adam değil, gözükara da değil. Filmin söylediği şu: 'Neden daha çok Pereira yok ortada?' Bu Portekiz faşizmi olabilir, İspanyol faşizmi olabilir, Türkiye 12 Eylül'ü olabilir, ... İnsanlar daha düzgün hareket edebilirler, kahraman olmalarına lüzum yok. Sıradan, dürüst insanlar olarak gidebilir, kavşaklarda doğru yerlere sapabilirler. Pereira gibi insanların çoğunun tarihte kaypakça hareket ettiği görülmüştür. Hareket etmeyen burjuvanın bir eleştirisi bu film, birebir faşizm eleştirisi değil. Bu durumlar karşımıza çıkabilir. İlla ki gündem maddesinin faşizm olması gerekmiyor. Askeri darbe olabilir, özgürlüklerin kısıtlanması olabilir, Şemdinli olabilir... İnsanlar istiflerini bozmuyor, en ufak bir bedel ödemeye razı oluyor... Pereira bedel ödedi, ne ödedi? En sonunda bir kabza yedi, bir de gözünün önünde tatsız şeyler cereyan etti. Sonra yakalandı. Tebdil-i kıyafet etti, sakalını kesti ama meydandan geçerken yakalanıyor. Yakalandıktan sonra, mahkeme zabıtlarından yazılıyor film. Faşizm filmi, kişilik filmi ve bir ders var burada.

Peki, anlatılanları tarihsel açıdan nasıl buldunuz?

Benim hatırladığım kadarıyla, Portekiz'de daha Salazar³ iktidara gelmemiş ama ayak sesleri geliyor. Nitekim bazı sahneler bizi buna hazırlıyor: Milliyetçiler, çocuklar, huzursuzluk ortamı. İspanya'da iç savaş var, bu tarafa da geliyor. Avrupa zaten kaynıyor. Burada liberalizmle ilgili şeyler var: Liberal gazete, liberal patron, liberal kültür ada-

---

³ Antonio de Oliveira Salazar (1889-1970): 5 Temmuz 1932'de Portekiz faşist rejiminin başkanlığına getirildi. 1932'den 1968'e kadar siyasal erki tek başına elinde tuttu. 25 Nisan 1974'te 42 yıllık faşist diktatörlüğüne Karanfil Devrimi (Nisan Devrimi) ile son verildi.

mı... Liberallik: Etiye sütlüye karışmamak, apolitik olmak mı demek - nitekim bazen böyle iddialar ortaya atılıyor-yoksa özgürlükleri korumak mı? Liberalizmin kolaylıkla faşizme dönüştürebileceğine dair çok örnek var. Vatikan'a destek veren Fransız yazarlar zikredildi. Avrupa'da beklemediğimiz yazarlar faşizme kaymıştır. Sonra bazıları tövbe-kâr olmuş pişmanlık belirtmiştir; bazıları değişmemiştir. Çok önemli düşünür ve yazarların metinleri vardır, mesela Pareto'nun⁴ "Neden liberalizm kapitalizme yetmez, onun için kapitalizme faşizm lazımdır artık" diyen metni. Bu çok yaygın bir temadır Avrupa'da. Bu filmde, hem ahlaki açıdan, hem de iç mantığı açısından bir liberalizm eleştirisi var; kapitalizmin rasyonallitesi olması açısından. Gazete sahibi tamamen bir kapitalisttir, çıkarlarını gözetir; o da kötü biri değil, fakat gittiği yol belli.

Benim karanlıkta aldığım birkaç not var: Örneğin, trendeki kadın nasıl cesaret veriyor! Pereira'ya etki edenler öncelikle o iki gençse, biraz da o kadın; belki daha da etkili. "Bir şeyler yapabilirsiniz" diyor. 'Tarih yapmak' lafları var, o büyük laflar. Daha çok Pereira olsa, tarih başka türlü yapılacak. Tarihin nasıl okunduğuna dair bir şeyler var. Bakıyoruz ki tarihte pasiflik, direniş eksikliği, işbirlikçilik, korkaklık var daha çok. 'Böyle olması gerekiyormuş ki böyle olmuş' anlayışı. Bu kadar sirküler, totolojik bir muhakeme tarzı, tarih okuyuşu olamaz. Tarih başka türlü yapılabilir ve yazılabilir.

Pereira: "Onlar haklıysa benim hayatım anlamsızlaşır" diyor. Bu vicdan hareketini içinde duymayan insan, insan değildir. Alın bunu, birçok şeye uygulayın. En basit meselelerde kafasını çeviren, bulaşmayan, anti-Pereiralar çok. 'Onları halletmek lazım' diye bir mesajı da olduğunu düşünüyorum filmin. Bu filmi izlerken, aklıma daha önce izlediğim bir film geldi. Belki de bununla bir bütünlüğü var, Mastroianni'nin kişiliğiyle de ilgili olabilir. *Arci* (*The*

---

⁴ Vilfredo Pareto (1848-1923): İtalyan iktisatçı ve sosyolog. Elitizm düşüncesinin kurucularındandır.

Beekeeper, 1986) filmini gördünüz mü? Theo Angelopoulos'un, çok ilginç bir film. Mastroianni'nin hobisi arıcılık olan mutsuz bir adamdır. Filmin sonlarında arı kovanlarını bıraktığı yere döner. Kendi arılarını yanlış çıkardığı için, arılar Mastroianni'yi sokar. Can çekişmeye başlar. Bir iç ses, "Nereden geliyorsun?" diye sorar, "Hiç, geçerken uğramıştım" diye cevaplar. Baktığın zaman, hayat dediğin şey, geçerken uğramışlık. Soru şu: "Uğramışken ne yaptın? Uğradığında ne cereyan etti?" Pereira olumlu, başı dik bir iş yaptı. Bu soruyu birçok konuya yöneltebiliriz.

Dinleyici Soruları

Film İtalyanca ama mekan Portekiz. Bir İtalyan yönetmen mi çekmiş filmi?

Taha Parla: Evet. Yönetmen de çok iyi; abartmadan, hafif kalmadan, dengeli, hassas bir iş yapmış.

Yönetmen, İtalyan Roberto Faenza, daha çok televizyon işleriyle tanınıyor. Çok fazla filmi yok. Pereira İddia Ediyor⁵ adında bir kitaptan uyarlanmış. Kitabın Türkçesi de var.

Antonio Tabucchi diye bir yazarın kitabı. Portekizli bir yazar var ve Salazar rejiminin gadrine uğramış.

Bir şey daha eklemek istiyorum. Bu filmi Türkiye için çok faydalı buldum ben. Bu filmden öğreneceğimiz çok şey var. Portekiz ırkı diye bir şey yok, diyordu ya... Türk ırkı diye bir şey var ve çok üstün bir ırk (!) (gülüşmeler...) Türk ırkının bu filmden öğreneceği çok şey var, özellikle Türk burjuvazisinin ve küçük burjuvaların.

Filmde, uyanma süreci çok güzel veriliyor. Çünkü uzun bir süreçte uyanılıyor. Bir de, harekete geçmek için ne lazım? Hayatına gençlerin girmesi çok önemli. Orada bir

---

⁵ Pereira İddia Ediyor, Antonio Tabucchi, Çev. Münir H. Göle, Can Yayınları, İstanbul, 2005.

temas var ama doktorun da söylediği gibi, egoyu sarsıcı yanı da var. Dolayısıyla, kendi yolunda giden, kafasını çevirmeyen adamı başka bir şey çağırıyor. Çağırılmasa, o yönden hiç haberi olmayacak, o tarafa hiç bakmayacak belki de. Dolayısıyla kriz anları bunlar.

Taha Parla: Çok doğru. En sert tepki gösterişleri de polislerin edesizliği üzerine.

O anda bütün savunma mekanizması yıkılıyor. Sonuna kadar, “Bir şey yapmak istemiyorum, adresinizi öğrenmek istemiyorum” diyor. Bir yandan düşünmeye çalışıyor ama düşündüğünü söylemiyor. Doktora “Bunlar beni düşündürüyor” diyor. Arkadaşına anlatıyor ve onunla kavga ediyor. Ama genç çifte itiraf etmiyor. Film bu psikolojik mekanizmaları çok güzel vermiş. Harekete geçme anında, yanında birilerini hissetmek çok önemli. Kriz anı da olsa garson ve doktorun rolü çok önemli. Birlikten kuvvet doğar. Faşizmin ve totaliterizmin insanı güçsüz bırakması, insanı birbirinden ayırması karşısında yapılan, faşizm açısından stratejik bir hamle. Bu noktada kişi cesaret kazanıyor. Aslında konuya gazetecilik açısından bakarsak, otosansüre dair de bir şey söylüyor. Gazete yöneticisinin bilinç olarak uyguladığı bir otosansür var. Pereira’nın da sadece edebiyatla ilgilenmesi, başka şeyle ilgilenmediğini söylemesi, bir tür otosansür değil midir?

Tamamen öyle. Uyanıncaya kadar öyleydi. Uyandıktan sonra kalmadı.

Filmdeki bir diğer ilginçlik, karşılaştığı herkesin faşizme karşı olması: Papaz, doktor, garson, trendeki kadın... Fakat hepsi yalnız. Filmin en naif tarafı, hiçbir örgütün gölgesinin bile olmaması. Marta farklı bir konumda sadece. Toplumun bireyler halinde kalması, örgütlü faşistlerin iktidar olması da bir gösterge.

Pereira’nın küçük bir düzeni var, hayatının anlamı edebiyat. Doktorla konuşurken, “Mutlu olmam gerekiyor aslında, edebiyatı seviyorum, bununla ilgileniyorum”

rum ve bundan para kazanıyorum” diyor. Bu düzeninin yıkıldığı nokta, harekete geçtiği nokta oluyor. Çünkü evinin dokunulmazlığı ortada kalkıyor. Ne zaman ki polis ona da sataşılıyor, o zaman harekete geçiyor.

Bana göre eksik bir noktanın altını çizmek istiyorum. Filmdeki eksik boyut olan rasyonalizasyon, patron üzerinden işlenebilirdi. “Tamam, faşizm geliyor ama idare edelim” şeklinde yapılabilecek rasyonalizasyonlar -12 Eylül basınının generallerden yana olmadığını belirtmesi gibi- yoktu. Patronun rasyonalizasyonlarla, faşizmle barışık hale gelişi yoktu. Kendince liberal bir gazetenin, herhalde patronu da -hiç değilse bir zamanlar- liberaldi ki, bizim adam kalben inanıyordu ona. Fakat patron faşizme karşı dikkatli olunması ve faşizmle yan yana yaşamının gerekliliği gibi, uygulanması doğru olacak rasyonalizasyonlara gitmemiş. Aca bu tür bir rasyonalizasyon silsilesi ile karşılaşsa Pereira ne yapacaktı? Patron biraz daha dişli olsa ve karşı tarafı, cumhuriyetçilere katılmasının çözüm olmadığına ikna edebilseydi ne olacaktı? “Komünist mi olacaksın, ılımlı bir kapitalizmi mi seçeceksin?” diye sorsaydı? Hiçbir tartışma yaşanmadı oysa. Pereira’nın çok kolay sollayıp geçeceği bir patron çizilmişti. Polis biraz daha akıllı çizilseydi, bizimki sistemin içine çekilemez miydi?

Sen, “Basında daha başarısı, kalp sancısı çeken bir patron seçilemez miydi?” diyorsun. Belki öylesi de vardı ama burada seçilen patron, geçişini çok çabuk yapan biriydi. Bu anlamda, “film işini iyi yapmamış” demek yanlış olur. Karşısına bir patron daha koyulabilirdi. Polis dersen, orada tamamen karşı saftayım. Polis çok antipatik çizilmemişti, çok tipik bir polisti. Zaten polis bundan daha sempatik olmaz.

Ben iyilik anlamında değil, zekilik anlamında daha iyi çizilebilirdi diyorum. Metaforlar kullanılarak - Demirel’in bir zamanlar polisimize salık verdiği gibi- ‘şık’ hareket eden bir polis olsaydı?

Taha Parla: Ne olurdu?

En azından Pereira'daki çelişkileri ya da gidiş gelişleri daha derinden hissederdik. Ya korkacaktı, ya da böyle yapacaktı. Bir üçüncü yol gösterilmedi.

Polisler, Pereira tam kavşaktayken gelmediler. Kavşaktan bir yola sapmışken geldiler. Dolayısıyla biraz daha yumuşak hareket etseler de Pereira üzerinde bir etkileri olmayacaktı. Pereira zaten o yola girmişti.

Haklısın. Öyle tarihi bağlamlar ya da kurgular olabilir ki senin dediğin faktörler devreye girebilir. 'Şık' meselesini salona açıklamamız lazım: DEP'lileri meclisten son derece saygısızca, apar topar çıkardıkları zaman, dönemin devlet adamı Süleyman Demirel'in tek itirazı: "Şık olmadı" oldu. Özüne itirazı yok, tarzına itirazı vardı. Ben filmdeki polisleri beğendim, temsilciydiler. Daha iyisi olur, ama onlar başka işlere gönderilir. Bir komünist kaçkının kız arkadaşının adresini öğrenmeye gelenler, bundan daha iyi olmaz zaten. Bunlar tipik yargısız infaz polisiydi.

Bu film, şu anda liberal bir gazetede, Pereira konumunda olan kişilere ya da benzerlerine ne kadar hitap eder? Günümüz, böyle bir filmi artık tamamıyla yok sayacak kadar uzaklaştı mı vicdani muhasebeden, yoksa etkilenir mi?

Taha Parla: Görüş deme buna, kehanet de. Çok kritik bir soru tabii. Sınıfların yeri, sınıf bilinci nedir? Bunu nasıl ölçüp biçebiliriz? Görse, mutlaka birileri etkilenir. Çünkü o insanlar da özleri itibarıyla boktan değil, onlar da şartlanmaların, sosyalizasyonun, birtakım ikdisadi işlerin ortasında yer almaktan gelen şartlanmaların içindeler. Nasıl Pereira uyandıysa, onlar da bu filmle belki uyanabilirler. Ne kadarı uyanır, bilmiyoruz. Ama bu gibi filmler çok çevrilirse, daha çok seyredilirse bu olasılık artar diyebiliriz. Her konuda bu öyle, sanatın her dalında, gazetede de böyle. "Kamuyu bunu istiyor, o yüzden bu pisliği veriyorum ben kamuyuna." Bundan daha kötü bir argüman olamaz. Kamuyu-

nu bu kötürüm hale siz getirdiniz. Patronlar, şunlar bunlar... İyi şey verdiğiniz zaman, şaşmaz şekilde onu tercih edecektir. Zaman alacaktır o alışkanlığı atması. Kitaplar, dersler, müfredat için de öyle. Devamlı Huntington⁶ okutursak, onun kategorileriyle konuşuruz örneğin. Yahut konferans versin diye onu çağırırsak, öyle olur.⁷

Federico Fellini'nin *Amarcord* (1973) filmi Türkiye'ye ilk başta kimse getirmek istememiş, bu filmi kimse izlemez diye -ki orada faşizm dönemine Fellini ince eleştiriler getirir. Ülkü Tamer o zaman sinema işleriyle ilgilenirken, Milliyet'in başındayken, zorla, rica minnet bu filmi getiriyor. Film gişe rekorları kırıyor. Avare'den sonra en çok izlenen film Türkiye'de. Kapalı gişe oynuyor film aylarca.

Tabii, bu filmde de değerlendirme hatası yaptıkları pekala söylenebilir. Belki de çok beğenilecekti.

Yamaç Okur: Sizin sayenizde biz de bu filmi izledik.

Müsaade ederseniz ben bir konuda daha paragraf açayım. Time & Warner -Warner Brothers da bunun içinde-, dünyanın en büyük sekiz on holdinginden biri. Korkunç bir tekel. Türkiye'yi de bunlar istila etmiş vaziyetler. Sanat filmi, Avrupa filmi gelmiyor, sokulmuyor. Bir merkezde yedi cep sineması varsa yedisi de çöp getiriyor. Beyoğlu'nda bir-iki iyi yer var ama onlarda da yekûn tutmuyor. Hollywood böyle bir kültür emperyalizmini uygulamakta. Tercihimize sunulmuyor filmler.

Yamaç Okur: Siz filmleri neye göre seçiyorsunuz? Bol miktarda film seyrediyorsunuz arşivden.

Ben demiyorum, siz söylüyorsunuz, kayıtlar bunu tespit ediyor. (gülüşmeler) Bu soruya cevap verirsem, o zaman,

⁶ Samuel Phillips Huntington (1927-...) Amerikalı stratejist.

⁷ 27 Mayıs 2005'te Swissotel'de "Dünya Politikasının Güncel Dinamikleri" başlıklı konferansa konuşmacı olarak katılmıştır.

ne biçim konuklar çağırıyorlar, derler sizin hakkınızda. Tamamen rastgele, bilinçsizlikle seçiyorum, bunu da dürüstlükle söylüyorum. (gülüşmeler...)

Yamaç Okur: Yönetmen, konu seçimi?

Yönetmenler üzerinden film seçiyorum. Merkez'in film arşivinden bir tur yaptım, yönetmenlerle ilgili. Atladıklarım da oldu. Konu üzerinden gitmedim, tek tek yönetmenler üzerinden gittim. Bir de kumarbaz gibi, hiç duymadığım yönetmen ya da filmleri seçtim. Bunların % 80'i hüsran oldu, onu da söyleyeyim.

Taha Parla Kimdir?

Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Taha Parla, 1968 yılında Robert Koleji Kamu Yönetimi bölümünden mezun olduktan sonra yüksek lisans ve doktora derecesini Columbia Üniversitesi'nden aldı. Siyaset Teorisi ve Türkiye Siyaseti alanlarında uzman olan Parla'nın, Kemalizm, militarizm ve devlet konularında birçok çalışması bulunuyor. Türkiye'nin en önemli siyaset teorisyenlerinden olan Parla, aynı zamanda bir sinema tutkunu. Kimi filmlerin birçok akademik metinden çok daha değerli kaynaklar olabileceğini belirten Parla, bir karenin kimi zaman sayfalarca metne eş değer olabileceğini söylüyor.

Başlıca Eserleri

Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989, Onur Yayınları, 1986.
Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1989.

Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları (3 Cilt)

Atatürk'ün Nutuk'u, 1991.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1991.

Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1992.

Türkiye'de Anayasalar, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1993

Sosyoloji Yazıları, Max Weber, Çev: Taha Parla, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1996.